

Procedural and legal framework for the investigation of crimes of violation of customs legislation

Axmad ZUFAROV¹

Tashkent state university of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form
15 October 2021

Accepted 20 November 2021

Available online
15 December 2021

Keywords:

customs,
smuggling,
customs legislation,
subject of customs and
smuggling,
customs border.

ABSTRACT

In this article, the essential circumstances in the investigation of violations of customs legislation are considered. The differences between smuggling and illegal, unregistered importation are also analyzed. The opinions of some scientists in this field are also considered. And also, the procedural and legal basis for conducting investigative actions to prove violations of customs legislation and collecting relevant evidence. Measures to strengthen customs procedures were highlighted as evidence of operational investigative measures.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp330-336>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш жиноятларини тергов қилишнинг процессуал-ҳуқуқий асослари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

божхона,
контрабанда,
божхона тўғрисидаги
қонунчилик,
божхона ва контрабанда
предмети,
божхона чегараси.

Мақолада божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш жиноятини тергов қилишда аҳамиятли ҳолатлар, шунингдек, предметидан фарқ қиласидаги контрабанда жинояти билан ўртасидаги фарқли жиҳатлари қўрсатилган. Шунингдек, бу йўналишдаги айрим олимларнинг фикрлари кўрсатилиб, божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузишни исботлаш ва тегишли далилларни тўплаш бўйича айнан қайси тергов ҳаракатларини ўтказиш, уларнинг процессуал-ҳуқуқий асослари қайд этилган. Тезкор-қидириув тадбирларидан далил сифатида мустаҳкамлаш чоралари таъкидланган.

¹ Applicant, Tashkent state university of law. Tashkent, Uzbekistan. E-mail: Jama_tilla@mail.ru.

Процессуальные и правовые основы расследования преступлений нарушения таможенного законодательства

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

таможня,
контрабанда,
таможенное
законодательство,
предмет таможни и
контрабанды,
таможенная граница.

В данной статье, рассматриваются существенные обстоятельства при расследовании нарушений таможенного законодательства. Проанализированы, также различия между контрабандой и незаконным, незарегистрированным предметным ввозом. Рассмотрены также, мнения некоторых ученых в этой области. А также, процессуально-правовая основа проведения следственных действий по доказательству нарушений таможенного законодательства и сбора соответствующих доказательств. Меры по усилению таможенных процедур, были выделены как свидетельство оперативно-розыскных мероприятий.

Ўзбекистон Республикасининг худудий яхлитлигини, жамиятимизнинг ижтимоий-иқтисодий барқарорлигини, чет элда Ўзбекистон манфаатлари ҳимоясини таъминловчи иқтисодий асослар мамлакатимиз хавфсизлигининг моддий пойдевори бўлиб ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат томонидан бюджетни таъминлаш борасида муҳим чоралар кўрилаётган даврда божхона тўловларининг бюджетга ўз вақтида ва тўлиқ келиб тушиши кўп жиҳатдан божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузишга қарши курашни самарали ташкил этишга боғлиқ бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали товарларни ва транспорт воситаларини олиб ўтиш, божхона тўловларини ундириш, божхона расмийлаштируви, божхона назоратини амалга ошириш, шунингдек, божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш ҳолатларининг олдини олиш, уларни аниқлаш ва чек қўйиш тартибини белгилаш билан боғлиқ муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси билан тартибга солинади.

Божхона тўғрисидаги қонунчилик Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборат ҳисобланади. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг божхона тўғрисидаги қонунчиликда назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

Ўз навбатида, Жиноят кодексининг 182-моддасида назарда тутилган божхона тўғрисидаги қонунчиликларни бузиш хавфли жиноятлардан бири бўлиб, бунда тажовуз иқтисодиёт соҳасидаги ижтимоий муносабатларга йўналтирилган. Давлатимиз ривожланишининг ҳозирги босқичида божхона тўғрисидаги қонунчиликларни бузиш уюшган-коррупциялашган, алдаш-фаразли ва кўпчилик ҳолларда давлатлараро жиноятчиликнинг барқарор белгиларига эга бўлиб, сифат жиҳатидан ривожланиш тенденциясига эга. Ушбу жиноят соҳасидаги жуда катта даромадлар “хуфёна иқтисодиёт” асосларидан бири бўлиб ҳисобланади. Айнан шу соҳа латентликнинг юқори коэффициентига эга, чунки бунда уюшганлик ва коррупциянинг даражаси юқоридир.

Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексининг 5-моддаси ва “Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегараси тўғрисида”ги Қонуннинг 3-моддаси мазмунига кўра, Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси Ўзбекистон Республикаси-

нинг Давлат чегараси билан устма-уст тушади. Божхона чегарасига қонунда эркин божхона зоналари ва эркин омборлар тегралари (периметрлари) ҳам киритилган. Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудини унинг буткул давлат ҳудуди ташкил этади, эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудлари бундан мустасно.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2013-йил 6-сентябрдаги 18-сонли “Божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш ва контрабандага оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги Қарори ҳам суд амалиётида божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш ва контрабанда учун жавобгарликка оид қонунчиликни қўллашда муҳим аҳамият касб этади.

Товарлар ва транспорт воситаларини божхона чегарасидан ўтказиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Божхона кодекси ва бошқа қонун ҳужжатлари билан қатъий белгиланган. Товарлар ва транспорт воситаларини белгиланган тартибни бузган ҳолда божхона чегарасидан ҳар қандай тарзда ўтказиш қонунга хилоф ҳисобланади ва жавобгарликка сабаб бўлади.

Қонун божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш учун жавобгарлик турини божхона чегарасидан қонунга хилоф равишда ўтказилаётган товарлар ва транспорт воситалари миқдори билан боғлаган бўлиб, бу миқдор уларнинг ҳуқуқбузарлик содир этилган кундаги қийматидан келиб чиқсан ҳолда аниқланади.

Товарлар ва транспорт воситаларини қонунга хилоф равишда божхона чегарасидан кўп миқдоргача ўтказганлик учун ҳар доим, шахс айнан шундай ҳуқуқбузарлик учун бир йил давомида бир неча марта маъмурий жавобгарликка тортилганлигидан қатъи назар, маъмурий жавобгарлик келиб чиқади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 182-моддасининг биринчи қисми бўйича товарлар ва транспорт воситаларини кўп миқдорда қонунга хилоф равишда божхона чегарасидан ўтказганлик учун маъмурий жавобгарликка тортилган (Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 227-16, 227-19, 227-20, 227-21-моддалари, 227-22-моддасининг биринчи қисми) шахс маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг бир йил давомида яна айнан шундай ҳуқуқбузарликни кўп миқдорда содир этган ҳолдагина келиб чиқади.

ЖК 182-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган квалификация белгилари мавжуд бўлганда, жиноий жавобгарлик шахс товарлар ва транспорт воситаларини қонунга хилоф равишда божхона чегарасидан ўтказганлик учун илгари маъмурий жавобгарликка тортилган-тортилмаганлигидан қатъи назар келиб чиқади. Бунда ЖК 182-моддаси иккинчи қисмининг “в” ва “г” бандлари бўйича жиноий жавобгарлик фақат божхона тўғрисидаги қонунчилик кўп миқдорда бузилган ҳолдагина юзага келади.

ЖК 182-моддасида назарда тутилган жиноят предмети бўлиб, қуйидаги олти тоифа ашёлар ҳисобланади:

- божхона чегарасидан ўтказилаётган ҳар қандай кўчар мол-мулк, шу жумладан, Ўзбекистон Республикасининг миллий валютаси, валюта қимматликлари ва бошқа қимматли қоғозлар;
- электр, иссиқлик энергиялари ва энергиянинг бошқа турлари;
- БК 13-моддаси 1-3-бандларига мувофиқ товар деб тан олинадиган транспорт воситалари;
- интеллектуал мулк обьектлари (фойдали моделлар, саноат намуналари);

– маданий бойликлар – моддий дунёнинг миллий, тарихий, бадиий, илмий-маърифий, маънавий-ахлоқий ва бошқа маданий аҳамиятга молик кўчар ашёлари (“Маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг З-моддаси);

– ўсимлик ва ҳайвонот дунёси объектлари.

Гувоҳи бўлганимиздек, божхона қонунларини бузиш предметига иккита белги хос: **биринчидан**, мазкур жиноятнинг предмети сифатида олиб кирилиши ёки олиб чиқилиши тақиқланган ёхуд Ўзбекистон Республикаси чегарасидан олиб ўтилиши чегараланган, товар ёки бошқа қимматликлардан иборат бўлган сифат кўрсаткичи; **иккинчидан**, жиноий жавобгарликка тортиш учун зарурӣ шарт сифатида товар ёки бошқа қимматликларни кўп ёки жуда кўп миқдорда Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасидан олиб ўтганлиги учун маъмурий жавобгарликка тортилганлик факти аниқланиши шартлигидан иборат бўлган миқдор кўрсаткичи.

Юридик адабиётларда ҳам контрабанда предметининг гиёҳванд моддалар; маданий қимматликлар; рангли, ноёб ва радиоактив металлар; нефть ва нефть маҳсулотлари; ўқотар қуроллар; ўқ-дори, портловчи моддалар; валюта ва бошқалардан иборат эканлиги қайд этилган.

ЖК 182-моддаси мазмунига кўра, товарлар ва транспорт воситаларини қонунга хилоф равища божхона чегарасидан ўтказиш товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб кириш ёки мазкур ҳудуддан олиб чиқиши тарзидаги ҳаракатни содир этишнинг бешта усули кўзда тутилган:

1) божхона назоратини четлаб ўтиш – товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали ўтказиш пунктларидан ташқари ёки божхона назорати ўтказиш вақтидан ташқари олиб кириш ёки мазкур ҳудуддан олиб чиқишидан иборат ҳар қандай қасдан содир этилган ҳаракат;

2) божхона назоратидан яшириш – товарларни топишни қийинлаштириш ёхуд уларнинг асл хусусияти ёки миқдорини яшириш (масалан, айрим бир товарларга бошқасининг кўринишини бериш, товарларни қонунга хилоф равища божхона чегарасидан ўтказиш учун маҳсус тайёрланган ёки мослаштирилган хуфия жойлардан (чемоданлар, сумкалар, транспорт воситалари, контейнерлар ва бошқа ташиш воситаларининг конструкциявий (тузилиш) хусусиятига кўра, ашёларни сақлаш ёки ташишга мўлжалланмаган бўшлиқлари, деворлари (рамалари) ораларидан фойдаланиш, жиноят предметларини одам танасида яшириш)га қаратилган ҳар қандай ҳаракатлар;

3) божхона ҳужжатлари ёки воситаларига ўхшатиб ясалган ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланиш – божхона органларига била туриб, қалбаки ҳужжатларни; ёлғон маълумотлар киритилган ҳужжатларни; қонунга хилоф равища олинган ёки бошқа товарларга тегишли ҳужжатларни; ҳақиқий бўлмаган ҳужжатларни; қалбакилаштирилган божхона қиёслаш воситаларидан (пломбалар, муҳрлар, маркалар босиш, қиёслаш белгилари, штамплар ва БК 46-моддасида назарда тутилган бошқа қиёслаш воситалари) ёки бошқа товарларга тегишли ҳақиқий қиёслаш воситаларидан фойдаланиш мақсадида тақдим этиш;

4) декларация қилмасдан ёки бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиш – товарларни олиб кириш ёки олиб чиқиш (чиқариш), уларни танланган божхона режими остига жойлаштириш, божхона тўловларини ҳисоблаш

ва ундириш тўғрисида қарор қабул қилиш учун зарур бўлган товарлар ҳақидаги маълумотларни божхона декларациясида қасдан баён қилмаслик ёхуд божхона декларациясида ёки декларациялашнинг бошқа белгиланган шаклида товарлар (номланиши, сифати ва хусусиятларини ўзида акс эттирувчи маълумотлар, шу жумладан, уларнинг ТИФ ТН кодлари), божхона режими тўғрисида била туриб ёлғон маълумотларни акс эттириш;

5) чегарани бузиб ўтиш – божхона постига хужум қилиш, божхона органларининг қонуний фаолиятига бошқача фаол қаршилик кўрсатиш (масалан, божхона чегараси режими талабларига очиқдан-очиқ бўйсунмаслик, ўзининг хизмат вазифасини бажаришдан воз кечишга мажбур қилиш), божхона хизмати техник воситаларига шикаст етказиш ёки уларни ишдан чиқариш ва ҳ.к. йўли билан божхона чегарасини кесиб ўтишда ифодаланган ҳаракатлар.

ЖПКнинг жиноят ишининг терговга тегишлилиги оид 345-моддасига асосан, ЖКнинг контрабанда ва божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш жиноятларига доир ишлар бўйича дастлабки тергов давлат хавфсизлик хизмати терговчилари томонидан олиб борилади.

Контрабанда ва божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш жиноятларига доир ишларни муваффақиятли тергов қилиш учун қуйидаги қоидаларга риоя қилиш лозим:

- ҳодиса жойини ҳамда контрабанда предмети бўлган ашёларни синчиклаб ва ўз вақтида кўздан кечириш;

- башарти, юқ чегарада ушланган бўлса, унинг тааллуқлилиги ва мансублиги юзасидан қисқа фурсат ичида асослантирилган мутахассис фикри ёхуд эксперт хуносасини олиш;

- тинтуб ва олиб қўйиш тергов ҳаракатларини ўтказиш мобайнида ашёвий далилларни (маҳсулот, штамп, йўл варақаси ва ҳ.к.) ўз вақтида ва тўлиқ олиб қўйиш;

- келгусида ўз кўрсатувларини ўзгартириши эҳтимоли бўлган гувоҳларни (юкни кузатиб келаётган шахслар, ҳайдовчилар ва ҳ.к.) ўз вақтида ва атрофлича, ҳар томонлама сўроқ қилиш;

- тезкор-қидирув тадбирлари ва тергов ҳаракатларини ўтказиш вақтида терговчи, тезкор-қидирув ходимларининг ўзаро келишилган ҳаракатлари;

- божхона назорати худудида божхона қоидаси бузилганлиги фактини, албатта, ҳужжатлаштирган ҳолда, контрабанда ва божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш жиноятларининг олдини олиш;

- дастлабки тергов ҳаракатларини олиб бориш жараёнида қайд этишнинг криминалистик воситаларидан фойдаланиш.

Контрабанда ва божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш жиноятлари бўйича тергов вазиятлари қуйидаги асосий омиллар билан тавсифланади:

Биринчидан, жиноят-процессуал омиллар, у ёки бу тергов ҳаракатларини ўтказиш зарурияти ва имкониятини тавсифлайди. Кўзғатилган жиноят иши доирасида терговчи жиноят-процессуал исботлаш жараёнида тезкор-қидирув тадбирлари натижаларидан ҳам фойдаланишини ҳисобга олиб, башарти бундай тадбирлар ўтказилган бўлса, улар ҳам мазкур омиллар гуруҳига киритилиши мумкин.

Иккинчидан, мантиқий билиш ёки ахборот омиллари, улар жиноят иши бўйича исботланиши лозим бўлган турли ҳолатлар ҳамда бундай маълумотларни олиш манбалари тўғрисидаги маълумотларнинг тўлиқ ёки қисман мавжуд эмаслиги ҳамда терговчининг ушбу маълумотларни қўлга киритишнинг муқаррар ва аниқ усуулларига эга эмаслиги билан боғлиқ ҳисобланади.

Учинчидан, тактик-психологик хусусиятдаги низоли омиллар, улар, асосан, гумон қилинувчи ва айбланувчига, шунингдек, инсофсиз гувоҳ ва жабрланувчига қарши туришда ифодаланадиган ҳамда иш ҳолатларини тўлиқ, ҳар томонлама ва холисона текширишга йўналтирилган терговчининг режа ва ниятларини кўрсатади.

Тўртингидан, тактик-бошқарув омиллари, улар терговчининг ўзининг ҳаракат қилиши мумкин бўлган бир неча усуllibаридан бирини танлаш билан боғлиқ мураккаб шароит билан изоҳланадики, бунда ушбу усуllibардан ҳар бирининг муваффақиятсиз қўлланилиши нафақат кўзланган мақсадга эришмай қолишга сабаб бўлади, балки қўшимча салбий оқибатлар келтириб чиқариши ҳам мумкин бўлади.

Бешинчидан, ташкилий-бошқарув омиллари, асосан, вақт, куч, воситалар тақчиллиги, жиноятларни очиш жараёни тузилмасининг мураккаблиги, барча терговчилар ва у билан ўзаро боғлиқ тергов иштирокчилари фаолиятини тартибга солишининг мураккаблиги кабилар билан боғлиқ.

Шунингдек, контрабанда ва божхона тўғрисидаги қонунчиликни бузиш жиноятлари бўйича гувоҳ сифатида жалб қилиниши мумкин бўлган шахсларни ҳам қўйидагича гуруҳлаштириш мумкин:

- исботлаш аҳамиятидаги далиллар улар томонидан мансаб (хизмат, жамоат) ёки бошқача мажбуриятларини бажариш натижасида маълум бўлган гувоҳлар;
- иш учун аҳамиятга эга бўлган маълумотлар айбланувчи билан қариндошлик муносабатларида бўлиши туфайли маълум бўлган гувоҳлар;
- айбланувчи билан кундалик майший ҳаётда дўстона муносабатларда бўлганлиги натижасида иш учун аҳамиятли бўлиши мумкин бўлган маълумотларга эга бўлган гувоҳлар;
- айбланувчи билан ҳамкорликда ишлаш натижасида далилий аҳамиятдаги маълумотлар маълум бўлган гувоҳлар;
- иш учун аҳамиятга эга маълумотлар уларнинг жиноий фаолиятга дахлдорлиги натижасида маълум бўлган, бироқ у ёки бу сабаблар туфайли ушбу жиноят иши бўйича жиноий жавобгарликка жалб қилинмаган гувоҳлар;
- тасодифан иш учун аҳамиятга эга бўлиши мумкин бўлган маълумотларга эга бўлган гувоҳлар.

Айрим тадқиқотчи олимлар ушбу турдаги жиноятларнинг криминалистик тавсифини қўйидагича изоҳлаб ўтади. Жиноятни содир этиш ва яшириш усуllibari; жиноятни содир этиш воситалари; жиноят излари шаклланишининг ўзига хослиги; жиноятчининг шахсий хусусиятлари; жиноий таҳдид объектининг алоҳида хусусиятлари.

Ўз навбатида, жиноятни содир этиш механизмлари З гуруҳга ажратилади:

1. Жиноят содир этишга тайёргарлик.
2. Жиноятни содир этиш.
3. Жиноят содир этилгандан кейинги ҳаракатлар.

Товарларни божхона чегарасидан ўтказишнинг ҳар бир тартиби учун қонунчиликда божхона органларига тақдим этилиши лозим бўлган ҳужжатлар ва маълумотларнинг алоҳида рўйхати назарда тутилган (БК 43-моддаси). Шундан келиб чиқиб, мазкур рўйхатларда назарда тутилмаган ҳужжатлар ва маълумотларни божхона органларига тақдим этмаган шахснинг ҳаракатлари қонунга хилоф деб қаралиши мумкин эмас.

Божхона органи томонидан божхона декларациясими текшириш, товарларни кўздан кечириш ва божхона декларациясида кўрсатилган маълумотлар нотўғрилиги аниқлангунга қадар божхона декларациясида йўл қўйилган хатоларнинг декларант томонидан мустақил тузатилиши (БК 95-моддаси) маъмурий ва жиноий жавобгарликни истисно этади.

Божхона чегарасидан қонунга хилоф равища үтказилаётган товарлар миқдорини аниқлашда, фақат божхона назоратини четлаб ёки божхона назоратидан яшириб ёхуд божхона хужжатлари ёки қиёслаш воситаларидан алдаш йўли билан фойдаланган ҳолда ёки декларациясиз ёхуд бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб үтказилган товарлар қисмининг қиймати инобатга олиниши керак.

Шунингдек, ЖК 246-моддасига мувофиқ божхона назоратини четлаб ёки божхона назоратидан яшириб ёхуд божхона хужжатлари ёки воситаларига ўхшатиб ясалган ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланиб, декларациясиз ёки бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб, кучли таъсир қилувчи заҳарли, заҳарловчи, радиоактив, портловчи моддалар, портлатиш қурилмалари, қуроляроғ, ўқотар қурол ёки ўқ-дориларни, шунингдек, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ёки диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастликни тарғиб қилувчи материалларни, ядровий, кимёвий, биологик ва оммавий қирғин қуролининг бошқа турларини, шундай қуролларни яратища фойдаланилиши мумкинлиги аён бўлган материал ва мосламаларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан үтказиш бошқа жиноят – контрабанда таркибини ташкил этади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш лозимки, божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш жиноятларига қарши курашища бу билан боғлиқ тергов-суд амалиётини ўрганиш, умумлаштириш ва жиноятнинг ўзига хос томонларини инобатга олган ҳолда назарий методикаларни ишлаб чиқиш, жиноятларни ўз вақтида аниқлаш, чек қўйиш ҳамда олдини олиш муҳим ўрин тутади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. <https://lex.uz/docs/2259789>, Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
2. Меретуков А.Г. Проблемы методики расследования контрабанды: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. -Волгоград, 2002. – С. 6.
3. Меретуков А.Г. Проблемы методики расследования контрабанды: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. -Волгоград, 2002. – С. 12.
4. Жегалов Е.А. Расследование уклонений от уплаты таможенных платежей, взимаемых с организации или физического лица: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Томск, 2001. – С. 15.
5. Харatiшвили А.Г. Особенности расследования контрабанды наркотиков на первоначальном этапе: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 12.
6. <https://cyberleninka.ru/article> Птухина Л.А. Криминалистическая характеристика и ее роль в раскрытии и расследовании преступлений, связанных с таможенным перемещением товаров и предметов.